

Puheenvuoro

Perhehoitajien ja työnhajaajan kokemuksia yhteisistä prosesseista - lastensuojelun perhehoitajien ryhmätyönohjauksessa yhdistyy vertaistuki ja asiantuntijuus

Terhi Kotilainen, YTM, kouluttajapsykoterapeutti (perhe- ja pariterapia),
työnohjaaja (STOry), terhi@terapia-tyonohjaus.fi

Johdanto

Perhehoitajana eli sijaisvanhempana toimiminen lastensuojelussa asettaa vanhemman erityisasemaan: hän liikkuu koko ajan ammatillisen ja henkilökohtaisen vanhemmuuden välillä. Haastavassa tehtävässä toimimisen tueksi on mahdollista saada työnohjausta. Kaikki perhehoitajat eivät kuitenkaan ole tästä tietoisia. Oikeus työnohjaukseen on määritelty Perhehoitolain 15. pykälässä. Työnohjaajalta sijaisvanhempien työnohjaus vaatii muun muassa lastensuojeluun liittyvän lainsäädännön ja toimintakulttuurin tuntemusta. Hyötyä on myös perheterapeuttisesta ymmärryksestä, esimerkiksi perhedynamiikasta ja perheen eri kehitysvaiheista, perherooleista ja -suhteista sekä monisukupolvisuuden kysymyksistä. Kiintymyssuhdeteorian, kehityspsykologian ja traumateorian ymmärrys tuo vahvaa asiantuntijuutta työnohjaajana toimivalle. Perhehoitajien työnohjaus painottuu tunnetyöskentelyyn, jossa systemisen ja verkostoterapeuttisen ajattelun opit tulevat hyvään käyttöön.

Vuonna 2022 huostassa olleista lapsista ja nuorista 55 % asui perhehoidossa sijaisperheissä. Suomessa toimii yli 5000 sijaisperhettä. Arkikielessä perhehoitajista puhutaan usein sijaisvanhempina. Heillä on harvinainen lakisäätäinen oikeus työnohjaukseen.

Olen valmistunut Tampereen yliopistosta 1990-luvun loppupuolella yhteiskuntatieteiden maisteriksi ja saanut sosiaalityöntekijän pätevyyden. Valmistumisen jälkeisen olen tavannut perhehoitajia eri työrooleissani: lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijänä ja myöhemmin yliopistosairaalan lastenpsykiatrian klinikalla. Yliopistosairaalassa tapasin yksittäisiä perhehoitajia/sijaisvanhempia tai pariskuntia

joko yksin tai työparin kanssa. Kouluttauduin perhe- ja pariterapeutiksi ja työnohjaajaksi noina vuosina. Sittemmin aloin vetää sijaisvanhempien työnohjausryhmiä yksityisessä psykoterapiakeskuksessa kymmenisen vuotta sitten. Ryhmät ovat rikastuttaneet ajatteluani ja työskentelytapoja – ryhmän kanssa ei voi toimia samalla tavalla kuin yksittäisen perhehoitajan tai pariskunnan kanssa. Olen ohjannut ryhmiä sekä kasvatusten että etäyhteydellä.

Tässä puheenvuorossa kokoon yhteen sekä perhehoitajien kokemuksia että omia ajatuksiani työnohjauksesta haastavalla, kompleksisella ja kiinnostavalla lastensuojelun toimialalla. Oman ajatteluni keskiössä ovat perheterapeuttinen lähestymistapa, systeemisyys, kiintymyssuhde ja traumapsykoterapeuttinen teoria.

Taustaa perhehoitajuudesta

Perhehoitajat tekevät ympärivuorokautisesta sitovaa ja vaativaa ihmissuhdetyötä omassa kodissaan. He voivat toimia sijaisvanhempina täyspäiväisesti tai käydä töissä kodin ulkopuolella, mikäli sijoitettujen lasten ikä, vointi ja muu perhetilanne sen sallii. Lastensuojelussa perhehoitajat voivat tehdä päivystystyötä tai lyhyt- tai pitkäkestoista perhehoitoa. Lapsi tai nuori voi tulla perhehoitoon avoimuuden tukitoimipäätöksellä tai kiireellisesti tai toistaiseksi sijoitettuna. Kun sijoitus on tehty toistaiseksi, on kyse huostaanotosta. Sijoitettu lapsi tai nuori tuo sijaisperheeseen mukanaan omat tunnesuhteensa ja verkostonsa: läheiset perheenjäsenensä, sukulaisensa ja usein myös monenlaisten ammattilaisten joukon – sekä kaikki tunteensa ja tarvitsevuutensa. Lastensuojelun toimijoina sijaisvanhemmat tekevät yhteistyötä monien tahojen kanssa toimeksiantosuhteessa: sijoituksesta vastaavan työntekijän, päivähoiton / koulun ja mahdollisesti erilaisista kuntoutuksista vastaavien tahojen kanssa sekä mahdollisten lapsen / nuoren tärkeiden lähisukulaisten kanssa. Perhehoitajille voidaan tarjota erilaisia tukimuotoja ostopalveluina. Esimerkiksi perheohjausta tai muuta tukityötä voidaan tarjota sijoittavan tahon toimesta.

Perhehoitajana toimiminen vaatii monenlaista osaamista

Perhehoitajuuteen valmistaudutaan Pride-valmennuksissa. Siitä huolimatta arjessa voi tulla vastaan monenlaisia tilanteita, joita on mahdotonta ennakoida. Erilaisten tunteiden ja tilanteiden käsittelemiseen, jäsentämiseen ja tätä kautta uudenlaisen ymmärryksen saavuttamiseen voi tarvita perheen ulkopuolista tukea. Tämä auttaa perheenjäsenten välisten suhteiden rakentamisessa ja vahvistamisessa. Joskus lähi-suhteisiin tulee katkoksia esimerkiksi erimielisyyksien tai väärinymmärrysten vuoksi. Sijaisperheen aikuinen voi tarvita tukea pystyäkseen korjaamaan nuo suhdekatkokset

- toki myös sijoitetun lasten syntymävanhemmat ansaitsivat tukea ja oman kuntoutussuunnitelmansa.

Perhehoitaja joutuu toimimaan hyvin monenlaisissa rooleissa. Hänen oma asemansa suhteissa muihin toimijoihin voi kuitenkin olla epäselvä tai epätarkasti määritelty, minkä vuoksi hän hyötyy perhehoitajan identiteetin reflektoinnista ja identiteettiä vahvistavasta työskentelystä. Perhehoitaja on omalla tavallaan asiantuntija sijoitetun lapsen tai nuoren asioissa, koska elää arkea hänen kanssaan.

Perhehoitajuus vaatii erinomaisia vuorovaikutustaitoja ja hyvää organisointikykyä. Voimavara- ja ratkaisukeskeisyydestä on hyötyä. On myös tärkeää, että omaan elämänhistoriaan liittyvät asiat on riittäväällä tavalla käsitelty, jotta on mahdollista luoda suhde lapseen tai nuoreen, jonka elämässä ei ehkä ole juurikaan ollut luotettavia ja johdonmukaisesti toimivia aikuisia ja jonka ei ole helppo rakentaa luottamus-suhdetta uusiin ihmisiin. Sijoitettu lapsi / nuori on ehkä joutunut pitämään huolta itsestään enemmän kuin toiset samanikäiset, minkä vuoksi hänen voi olla haastavaa asettua hoiva-suhteeseen ja arjen rajoihin. Käytös voi olla arvaamatonta, esimerkiksi hyökkäävää, estotonta tai vetäytyvää, koska elämänhistoriassa on ollut traumaattisia, pelottavia ja jäsentymättömiä kokemuksia - mahdollisesti myös läheisten ihmisten menetyksiä. Sijoitetun lapsen /nuoren taustan ymmärtäminen vaatii sijaisvanhemmalta erityisen toimivaa mentalisaatio- eli mielellistämiskykyä, jotta hän pystyy olemaan avuksi turvallisuudentunteen rakentumisessa ja vahvistamisessa aivan uudelleen elämäntilanteeseen joutuneen lapsen tai nuoren kanssa.

Taloudellisen tuen lisäksi perhehoitajien haastavan työn tueksi tarjotaan ammatillista työnohjausta ja täydennyskoulutusta, perhetyötä tai -ohjausta, vapaapäiviä sekä vertaistukea, esimerkiksi mentorointia tai vertaisryhmiä. Perhehoidon onnistumiseksi sijaisvanhempia kannattaa tukea riittävästi ja ajoissa, jotta ei päädytä uudelleensijoitukseen. Tuen tarpeet vaihtelevat erilaisissa perhetilanteissa ja lapsen/nuoren kehitysvaiheissa. Perhehoitajuus ei edellytä ammatillista koulutusta, mutta siitä on hyötyä. Koulutus mahdollistaa toimimisen niin kutsuttuna ammatillisena perhehoitajana. Toisaalta ammatillisuus tarkoittaa sitä, että perheeseen voidaan sijoittaa erittäin traumatisoituneita lapsia, jotka vaikeiden oireidensa takia haastavat ja uuvuttavat vanhempia tavallistakin enemmän. Onkin erittäin tärkeää, että perhehoitajille tarjotaan ammatillista tukea - esimerkiksi työnohjausta - säännöllisesti ja riittävästi eikä vasta kriisitilanteessa. Ammatillinen tuki vahvistaa perhehoitajan identiteettiä, tukee tehtävässä selviytymisessä ja kehittymisessä sekä siihen sitoutumisessa. Samalla se ehkäisee tai lieventää kuormitusta ja uupumista. Lapsen ja nuoren näkökulmasta riittävä tuki vähentää hoivakatkoksia ja uudelleensijoituksen riskiä; lapsi / nuori on joutunut jo ainakin kerran eroamaan hoidostaan vastaavista aikuisista ja jokainen uusi ero on riski hänen kiintymyssuhdekehitykselleen sekä ihmissuhdetaidoilleen elämän myöhemmissä vaiheissa.

Perhehoitajien työnohjauksen erityispiirteitä

Yhä edelleen perhehoitajien työnohjaus voi olla sattumanvaraista eli sitä pitää osata kysyä. Toisaalta ymmärrys työnohjauksen mahdollisuuksista ei ole aina selvää ammattilaisillekaan. Hyvinvointialueet vastaavat nyt perhehoitajien työnohjauksen järjestämisestä. Perhehoitolaissa ei ole määritelty tarkemmin, minkä verran ja millaisissa tilanteissa työnohjausta tulisi saada. Jatkuvalla työnohjauksella tuetaan sijaisvanhempien jaksamista haastavassa arjessa, vähennetään kuormitusta ja tätä kautta tuetaan sijoitettua lasta hänen lähisuhteissaan, mikä voi ehkäistä kriisien syntymistä ja turvaa hänelle vakaampaa arkea ja pitkäkestoisia ihmissuhteita.

Ryhmätyönohjauksessa peruselementit ovat tärkeitä: työnohjaajan on toimittava riittävän avoimesti, läpinäkyvästi ja rauhallisesti ja synnyttää luottamusta ja turvallisuudentunnetta ryhmäläisten kesken sekä ryhmäläisten ja työnohjaajan välille. Sijaisvanhemman tehtävässä ei ole työn suojaavia rakenteita kuten esihenkilöä, työkavereita, työaikaakaan eikä lounastunteja. Hän toimii tiiviissä hoivasuhteessa oman persoonansa varassa ilman taukoja. Toiset toimivat tässä tehtävässä yksin, ilman kumppania. Sijaisvanhempana toimiessa henkilökohtainen on läsnä: omat perhesuhteet, perheen sisäiset asiat ja perhedynamiikka. Lisäksi suhteissa sijoitetun lapsen / nuoren syntymäsuoraksi voi olla haasteita kuten menetyksiä tai traumaattisia kokemuksia. Näiden mahdollisten haasteiden vuoksi on tärkeää, että työnohjaajalla on riittävä asiantuntemus alaan ja sen perusteemoihin niin, että hän osaa toimia arvostavasti ja kunnioittavasti, mutta erilaisissa tilanteissa sopivasti kyseenalaisten ja erilaisia näkökulmia tai tietoakin tuoden.

Kriisityönohjaustakin tarvitaan. Siinä keskitytään purkamaan tunteita ja jäsentämään kriisitilannetta eri keinoin niin, että sijaisvanhemmuus jatkuisi. Joskus lapsi / nuori voi tarvita psykiatriasta osastohoitoa tai väliaikaista laitossijoitusta, mutta riittävän tuen avulla paluu tuttuun perheeseen voi olla mahdollista erittäin haastavienkin tilanteiden jälkeen.

Sijaisvanhemmalle on vapauttavaa päästä pohtimaan salassa pidettäviä asioita vertaisten kanssa ammattilaisen kannattelemana ilman, että hänen vanhemmuuttaan arvioidaan tai arvostellaan. Ohjattavat ovat pitäneet tärkeänä sitä, että työnohjaaja luo hyvän ja turvallisen keskusteluympäristön, jossa on mahdollista jakaa monenlaisia sijaisvanhemmuuteen liittyviä asioita ja saada niihin tukea myös ryhmäläisiltä. Erilaisten näkökulmien esiin tuominen on tärkeää: ohjattava saattaa huomata, ettei oma tilanne olekaan niin vaikea kuin miltä se on yksin pohtiessa tuntunut. Toisaalta työnohjaaja tai vertaiset voivat vakavoittaa tilannetta ja ehdottaa erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja tai osoittaa arvostusta ja auttaa tunnistamaan ryhmäläisen jo käyttämiä keinoja ja voimavaroja, joista on ollut hyötyä haastavassa arjessa.

Ryhmässä kaikki kuuntelevat, kun yksi puhuu ja refleктоivat kuulemaansa. Toiminta on hyvin jäsentynyttä ja voimavaraistavaa. Ryhmäläiset jakavat avoimesti kokemuksia ja osaamistaan sekä kannustavat toisiaan. Näin keskustelu pysyy voimavaraistavana eikä tee raskaista asioista entistäkin kuormittavampia. Myös huumori auttaa ja tarjoaa usein helpotusta hankaluuksissa. Työnohjaajan tarjoama teoreettinen tieto tai lukuvinkit auttavat haastavien asioiden jäsentämisessä. Tiedon myötä ymmärrys esimerkiksi lapsen tai nuorten haastavaa käytöstä kohtaan on kasvanut ja siihen on osannut suhtautua aiempaa rakentavammin. Lastensuojeluun liittyvän lainsäädännön ja käytäntöjen tuntemisesta on ollut hyötyä, ja myös koulutus- ja virkistysvinkkejä on jaettu.

Kun ryhmä on kokoontunut pidempään, jäsenet ovat tulleet tutuiksi keskenään ja ovat tärkeitä toisilleen. Jakaminen sujuu hyvässä hengessä. Yhdessä pitkäkestoisessa ryhmässä on saattanut vaihtua joku yksittäinen jäsen ajoittain, mutta uusi tai uudet on otettu aina lämpimästi ja arvostavasti vastaan ja he ovat päässeet nopeasti tasa-vertaiseen asemaan toisten kanssa. Yhden pitkäkestoisen ryhmän ohjauksen pituus on ollut 3 x 45 min ja siinä on ollut viisi tai kuusi jäsentä. Ryhmä on nyt saanut maksusitoumuksen ainoastaan viiteen ohjaukseen vuodessa (aiemmin kahdeksaan kertaan), mikä vaikuttaa työnohjausprosessiin. Aikaa ei ole koskaan ollut liikaa – päinvastoin – ryhmäläiset ovat harmitelleet sen loppuvan aina vähän kesken.

Joskus maksajataholla voidaan ajatella tai heitä on ohjeistettu ylempää niin, ettei sama ryhmäprosessi saisi kestää kahta vuotta pidempään. Ajattelen kuitenkin, että sijaisvanhemmuuden erityiskysymyksissä työnohjauksen pitkäkestoisuudesta on hyötyä etenkin silloin, kun ryhmän dynamiikka toimii hyvin. Tällöin ryhmätyönohjaus edustaa psyykkistä jatkuvuutta, jota tulisi vaalia niin työnohjauksessa kuin perhehoidossa yleensäkin. Voisiko tämän nähdä paralleeli-ilmiönä: kun psyykkisen tuen jatkuvuus on turvattu sijaisvanhemmille, se samalla tukee sijoitetun pitkäkestoista hoitoa ja ennaltaehkäisee osaltaan uudelleen sijoittamisen riskiä?

Sijaisvanhempien työnohjausta on toteutettu viime vuosina myös etäyhteydellä. Ohjaukseen osallistujat ovat eri puolilta Suomea toisin kuin kasvotusten kokoon-tuvassa ryhmässä. Alussa itseäni vähän arvelutti se, miten saada ryhmä toimimaan, kun ryhmäläisten toimintaympäristöt poikkeavat toisistaan ja luottamus, avoimuus ja hyvä ryhmädynamiikka pitää saada luotua teknologiavälitteisesti. Lisäksi pohdin mahdollisia kodin häiriötekijöitä ryhmän kokoontuessa ilta-aikaan. Ryhmäläisten kokemukset ovat olleet kuitenkin hyviä. Työnohjaukseen osallistumisesta arjessa on nimenomaan helpottanut se, että siihen on voinut osallistua kotoa käsin, eikä ole tarvinnut matkustaa minnekään. Vaikka ryhmässä on eri vaiheissa olevia sijoituksia ja eri ikäisiä lapsia, yhteisiä nimittäjiä keskusteluun on löytynyt riittävästi.

Ryhmissä on käyty läpi ajankohtaisia kuulumisia, pohdittu sijaisvanhemman roolia ja identiteettiä, mahdollisuuksia rajata omaa toimijuutta (mikä on kenenkin vastuulla) ja

sijaisvanhemman sairastumiseen liittyviä teemoja. Työnohjauksissa on tarjottu psykoedukaatiota kompleksisesta traumatisoitumisesta sekä erilaisista lasten ja nuorten mielenterveyteen ja sen hoitamiseen liittyvistä kysymyksistä samoin kuin eri kulttuurisiin liittyvistä kysymyksistä. Lisäksi on pohdittu toimimista yhteistyöverkostoissa ja sijoitetulle tärkeiden ihmisten kanssa.

Yhteinen puhe on lisännyt sijaisvanhempien ymmärrystä oman tehtävän tärkeydestä ja sitouttanut heitä tätä kautta haastavaan rooliin. Vertaistuen merkitys on korostunut ryhmätyönohjauksessa ja parhaimmillaan se on ollut voimavaraistavaa ja kannattelevaa. Toisaalta hyötyä on ollut myös työnohjaajan ammatillisesta osaamisesta. Nämä molemmat puolet yhdistettynä ryhmäläiset kokevat hyötäneensä työnohjauksesta ja se on vaikuttanut olennaisesti heidän toimimiseensa sijaisvanhempana.

Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta:

Hughes, D.A. (2011). *Kiintymyksen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen*. PT-kustannus.

Hughes, D.A. (2010). *Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa*. PT-kustannus.

Hänninen, S. (2016). *Rakasta, kärsi ja uskalla. Ryhdyin sijaisäidiksi*. Kirjapaja.

Janhunen, T., Pitko T. & Säles, E. (2014). *Työnohjaus sijaisvanhemmuuden tukena. Opas työnohjauksen tilaajille, työnohjaajille ja sijaisvanhemmille*. Psykologipalvelu Mielle.

Morottaja, M. (2022). *Vaikkaet suojellut minua kaikelta. Kertomuksia rikotusta lapsuudesta*. Otava.

Perhehoitoliiton sivusto: <https://www.perhehoitoliitto.fi>

Sinkkonen, J. & Tervonen-Arnkil, K. (toim.) (2015). *Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta*. Societas Medicorum Fennica Duodecim.

Suokas-Cunliffe, A. (toim.) (2015). *Häpeästä myötätuntoon. Näkökulmia vakavaan traumatisoitumiseen*. Helsinki: Traumaterapiakeskus ry.

THL / lastensuojelutilasto: <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lastensuojelu/lastensuojelu>

Tutustu:

Mitä on perhehoito?

Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen ja nuoren hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä oman kodin ulkopuolella yksityiskodissa.

Tilastotietoa:

Vuonna 2022 huostassa olleista lapsista ja nuorista 5314 eli noin 55 % asui perhehoidossa sijoitettuina sijaisperheeseen ([THL/ Lastensuojelutilasto](#)). Vuonna 2022 kunnilla ja kuntayhtymillä oli toimeksiantosopimus 5162 sijaisperheen kanssa. Vuoden 2023 toimeksiantosopimukset siirtyivät hyvinvointialueille. Vuonna 2022 sijaisperheistä noin joka viides oli lapsen läheis- tai sukulaisperhe.

Sijaisvanhempien työnohjauksen hyöty työnohjaajan näkökulmasta

(Janhunen ym. 2014):

- sijaisvanhemman voimavarat lisääntyivät
- asiat olivat jäsentyneet
- sijaisvanhemmat olivat saaneet uusia näkökulmia
- sijaisvanhempien jaksaminen ja hyvinvointi oli parantunut
- sijaisvanhempien rajat suhteessa syntymävanhempiin ja viranomaisiin olivat selkiytyneet
- sijaisvanhemman kuormitus oli vähentynyt
- sijaisvanhemman ymmärrys lapsen asioissa oli lisääntynyt
- sijaisvanhemman itseohjautuvuus oli lisääntynyt
- sijaisvanhempä oli kehittynyt sijaisvanhempana
- sijaisvanhemman kokemat ongelmat olivat vähentyneet
- sijaisvanhempien yhteistyö syntymävanhempien ja sosiaalitoimen kanssa oli helpottunut